

APIE KALTĘ

Gyvenime mėgstame aiškumą. Jokių problemų, kai žinai: bernas berną sumušė, kaimynas kaimyną apvogė, už tai ir turi „sėsti“ pagal įstatymus. Mokykloje taip pat auklėtojas kvočia: kas prišiukšlino klasę, kas suolą sulaužė? Ir namie tėvams rūpi rasti prasižengėlį, kurį dera nubausti. Kas kaltas?

Apsidairyk plačiau: visi ieško kaltų, o jei ieško, tai ir randa. O geriausias pasiteisinimas – tai kito apkaltinimas. Dėl pažymio ne tu, o mokytojas kaltas arba gal draugas, ne tą paruošiuoką pasiuntęs. Kad mokykloje nuobodu – tegu atsako vakaro pramogų organizatoriai. Jeigu viena ausim įsiklausai į suaugusiųjų kalbas, girdi tą patį: kalta ta ar ana partija, dabartinė valdžia ar ana, ankstesnioji, dabartinis viršininkas ar prieš jį buvęs. Ir t. t.

Pakaltinti kitą, kad sau pasiteisintum, nereikia daug išminties. Galbūt pasakysi, kad tai visai žmogiška – kaip žmogiškos visos ydos ir silpnybės. Ne veltui žinoma pasakėčia leidžia mums pasijuokti iš „nukentėjusio“ vilko, kuriam ne tiesa rūpi, o ėriuko mėsytė – kaip ir dera pagal žvėrių gyvenimo būdą. Vilkams – vilkų įstatymai, žmogui duota aukštesnė teisė – pasijuokti iš vilkiškumo.

Keistas tas juokas. Jis turi aitrų, gal nelabai įsisąmonintos kaltės prieskonį. Tokios kaltės, nuo kurios nesunku pasislėpti. Už kito pečių.

Ne kartą taip atsitiks, kad iškrėsta bjauri, nedovanotina šunybė, o nėra kam už ją atsakyti. Visi kalti: visa klasė, visa gatvės šutvė, o kartu – niekas nekaltas. Iš tiesų nemalonu, sunku prisipažinti. Geriau pasislėpti būrio viduryje. Suprask: aš ne blogesnis už kitus, ne aš pirmas pradėjau. O gal Tu imsi ir pradėsi? Prisiimsi atsakomybės dalį. Nenorėsi būti mažesnis už kitus. Nelengva pasiryžti? Žinoma. Visais laikais įsisąmoninti kaltę, ją prisipažinti reikėdavo save įveikti, tai visada būdavo maža didvyriškumo pamoka. Mūsų laikais taip save įveikti gal dar sunkiau. Juk dešimtmečius Jūsų tėvai kaip šventos tiesos buvo mokomi melo. Buvo auklėjami idealais, kurie atrodė gražūs popieriuje, o tikrovėje virsdavo savo priešingybe. Na o kada tiesa – nebe tiesa, tai ir kaltė – nebe kaltė.

Tada lieka tik nuoskaudos. Paklauskite: aimanų, skundų kiekvienas gali paberti visą maišelį.

Nuoskauda yra silpnųjų dalia. Kaltė – drąsiųjų ir stipriųjų prisiimta našta.

Pakalbėkime apie nuoskaudą ir kaltę ne kaip apie pavienį atvejį. Tarkime: vien Tavo sąžinės reikalas, ar tą drąsuolį, kuris ryžosi prisiimti bendrą kaltę, vadinsi padlaiža, išsišokėliu, ar žavėsies juo kaip garbingu tiesos, principo žmogum.

Bet yra dar kita byla, kuri nuo Tavo elgesio tiesiog tartum nepriklauso, ir vis dėlto esi į ją stipriai įveltas. Tai tautos garbės ir kaltės byla. Čia koncentruojasi politinė ir moralinė kaltė, apie kurią lyg apie visos problematikos ašį daugiausia yra kalbėjęs garsusis filosofas ir moralistas K. Jaspersas. Kriminalinę ir metafizinę kaltę kol kas palikime nuošalyje.

Tautos istorinį likimą lemia ne tik objektyvios aplinkybės, bet ir dvasinės, dorovinės savybės, tautos charakteris, kurį mes kiekvienas šiek tiek išreiškiame. Pasižiūrėkime į save, ką giliai sąmonės kamputyje saugome. Verta pamąstyti, ar nuo tos bendrosios, visiems – jauniems, seniems, eiliniams ir nusipelnusiems – vienodai krintančios atsakomybės nebėgame kaip tie berniūkščiai, kurie vienas už kito užsiglaudžia, kad tik vyresniųjų akys nė vieno veido neišskirtų, nė vieno vardu – tautos vardu – nepašauktų.

Ką gi: esame nedidelė tauta didžiųjų pašonėje. Kiek nuospaudų ant kojų, per šimtmečius pritrintų! Savo mažumu neapsikęsdami, visada rasdavome kuo didžiuotis – kalbos senumu, papročių gražumu, sienomis nuo Baltijos iki Juodosios jūros. Čia didžiuojamės, čia vėl dūsaujame – kad „anei rašto, anei druko“ mums nebuvo duota, kad Sibiras, Vorkuta, Laptevo jūros pakrantės lietuvių kaulais boluoja.

Iš pasaulio galingųjų laukiame sau gailėsčio ir užuojautos, panieka neatmieštos. Nors ir neįrėžus pėdsako į šiuolaikinę civilizaciją, baisiai nesmagu, kai pagalvoji, kad didžiosios, garbingosios tautos ims iš aukšto į mus žiūrėti. Bet ir patiems, net į netolimą praeitį atsigrėžus, viena data kelia skaudų apmaudą. Dėl tos datos daug rašalo yra išlieję diplomatai ir istorikai. Visa tos datos dėmė iš tiesų krito ant mūsų ir tebekris ant mūsų vaikų. Tai gedulo diena – 1940 metų birželio 15-oji...

Kodėl bailiai, be šūvio Lietuva buvo atiduota Stalino Raudonosios armijos malonei? Susidūrus su agresijos galybe, pasišovusia nušluoti pusę pasaulio, be pasipriešinimo leista sumalti mus istorijos malūno girnomis. Taip paminta vyro, kario garbė – be kraujo lašo įsibrovėliui užleisti savi namai. Buvome teisūs, bet savo tiesos negynėme, tegu klesti melas ir smurtas: prieš vėją nepapūsi... O juk Lietuvoje buvo šauni kariuomenė, gražūs vyrai, rinktiniai! Pasakojama, kad kai žengė pulkai į Vilnių 1939 metais, lenkų merginos negalėjo jų atsižiūrėti. Nedidelio krašto patikima sargyba. Ji taikiai nulenkė galvas prieš atėjūnus, paskui greitai Varėnos poligone buvo nuginkluota, sukimšta į vagonus ir išgrūsta į Šiaurę, iš kur retas besugrįžo. Ko vertas mūsų gynėjų šaunumas, ko vertos nemažos išlaidos kariuomenei išlaikyti, jeigu lemiamą valandą valdančioji viršūnė ir tauta nesusimobilizavo, nepademonstravo savo politinės valios? Tautos, didelės ar mažos, istorinio apsisprendimo valandą arba iškyla aukštai, tampa orumo, savigarbos pavyzdžiu, – kokiu iškilo suomia, 1939–1940 metų žiemą gynę ir apgynę savo laisvę, – arba, atvirksčiai, per vieną dieną praranda savo vėliavos, garbės ženklus, neišvengiamai, kartais, deja, ir visiems laikams išnyksta iš pasaulio žemėlapiu, iš tautų atminties. O vis dėlto kas, protingai apsvarstęs, drįs apkaltinti anuometinę Lietuvos vyriausybę, kad nesiuntė savo gynėjų tiesiai į mirtį? Juk tarybinės įgulos jau buvo įsitvirtinusios Lietuvoje, juk mūsų gamtinės sąlygos ne tokios patogios gynybai kaip Suomijoje...

Ne, nesakykime, kad 1940 metų birželis – tai neišlaikytas vyriškumo egzaminas. Bet aiškinimasis (kaltas-nekaltas) verčia labiau įsigilinti į tautos psichikos paslaptis.

Ką duoda tragiško istorinio posūkio apmąstymai? Žinojimą, kad nuo žemės lopinėlio Baltijos pajūryje niekur nepabėgsime, kad sunkiems išmėginimams šitoje vėjų pagairėje visada turime būti pasirengę. Vyro narsa, laisvės troškimas mums ne mažiau reikalingas nei sveikas praktiškas protas. Deja, kaimynai iki šiol daugiau įsižiūrėdavo tik tą mūsų apdairų, rizikuoti nelinkusį būdą. Nedaug garbės, kai lenkuojantys šlėktos Vaižganto „Pragiedruluose“ prasivardžiuoja: „batvinis lietuvis“! Raudonveidis, sočiai prikirtęs, be prikimšto pilvo, nieko daugiau žinoti nenorįs – tokiu savo tautiniu portretu negalėtume didžiuotis.

Gal tą sotų, raudonskruostį lietuviškumą mes ir įsivaizdavome savo gyvenimo fasade? Tvirtą ūkį, materialines gėrybes kėlėme į pirmą vietą, per maža dėmesio skirdami doros ugdymui, dvasios kėlimui. Ir gal tai mūsų bėda ir gėda.

Ar ne taip atsirado viena kraujo brydė ano karo metais?

Gerai žinome Rainius. Tuos 73 kankinius, gražią vasaros dieną ilga gedulinga procesija parvežtus iš Rainių miškelio į Telšius ir čia, miesto kapinių centre, garbingai palaidotus. Bet mūsų atmintis kažkodėl šlubuoja, kad nebe taip aiškiai įsivaizduojame, o gal ir visai nesame girdėję, kokia eisena tada, per karą, po poros mėnesių traukė priešinga linkme. Nuo kieno aimanų, širdį veriančio kūdikių, moterų klyksmo stingo kraujas gyslose? Ir kodėl žmonėms buvo gėda pažvelgti vienas kitam į akis?

Tai šimtinės voros sušaudyti vedamų žydų mynė rudens purvą. Beginkliai miestiečiai – prekijai, amatininkai, su kuriais kiekvienas buvo įvairių reikalų turėjęs. Taip, iš žydų 1940–1941 metais radosi kaip tik daug tarybų valdžios aktyvistų, radosi ir be galo žiaurių enkavedistų, bet dėl vieno ar kito pernelyg uolau pareigūno prisidėti prie hitlerininkų surengtų visos tautos skerdynių?! Žmonės gėdijosi žydšaudžių, šurpo iš pasipiktinimo, matydami gobšuolius, prisiplėšusius nelaimingųjų aukso, bet viešai neprotestavo, neišėjo į gatves ir aikštes (kaip pasielgė, regis, danai su karalium priekyje, visi

iškart prisisegę geltonas žvaigždes, kuriomis Hitlerio įsakymu turėjo būti gėdingai paženklinti žydai).

Tautos istorija neperrašoma. Sutepti puslapiai iš jos neišplėšiami. Jeigu esi savo tautos sūnus, prisiimi ir jos nepagražintą, neištaisytą istoriją. Blogai, jei atsakomybė už bendrą praeitį užgriūna lyg iš šalies, lyg pikto likimo užkarta našta. Tokia sunkenybė nepakeliama vieno žmogaus pečiams. O kai palūžta pirmas ir antras, ir dešimtas, kas tą naštą bepakeis? Kieno sąžinė budės?

Biblijoje Viešpaties vardu žydų tauta stropiai saugoma nuo asimiliacijos su kitomis rasėmis ir tautomis. Šita tauta Biblijoje skaudžiausiai Viešpaties baudžiama už neištikymbę, bet ir dosniausiai laiminama – kaip jo išrinktoji. Žydai tūkstančius metų neturėjo savo valstybės, bet stropiai saugojo Viešpaties žodį ir, jį saugodami, išliko savaiminga tauta. Ar ne stebuklas: po tiek amžių, po tūkstantmečių, kai išnyko Žemėje šimtai tautų, jie dabar pradeda savo valstybės kūrimo istoriją.

O kur mes rasime įrašytą mums skirtą Viešpaties žodį?

Tik poetas mums primena: „Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę!“ Mylėk ir kentėk už ją! Kančia už savo žemę, tautą, jeigu ją tikrai myli, Tau bus tiktai saldi.

Blogiau bus, jeigu Tau reikės kentėti ne už savo šalį ir jos istorines klaidas. O gyvenimo kilpos mūsų laikais tokios raizgytos, jog gali laukti visokių netikėtumų, net tokių, kad teks mokėti svetimas skolas.

Įsiklausykime, kaip darėsi neramu gyventi Jungtinėse Amerikos Valstijose poetui J. Aisčiui, mąstant apie daug smurto mačiusią šios šalies istoriją. Stebėdamas neproporcingą spalvotųjų mažumos didėjimą baltųjų sąskaita, jis jau vaizduojasi netolimą ateitį, kuri, jo manymu, šioje puikioje šalyje gali iškelti problemų, vargu ar paprastai taikiai išsprendžiamų. Nejučiom poetui įsiskverbta sielon rūpestis, kad pačiam nereikėtų duoti ataskaitos už praeitį, su kuria jo iš tiesų niekas nesieja.

„Asmeniškai nesijaučiu jokio spalvoto žmogaus nuskriaudęs, jo nei žodžiu, nei veiksmu nesu niekad užgavęs. Lygia dalia mano tėvai ir protėviai niekad spalvotam žmogui skersai kelio nėra perėję. Tačiau, įeidamas į šią bendruomenę, prisiimu visą atsakomybę už vietos indėnų išnaikinimą, už jų žemių užgrobimą. Lygia dalia turiu prisiimti bent dalinai ir didelę dalį anglų kolonialės priespaudos, kaip mano paties asmenišką kaltę ir tėvainystę.“

Taip poetas kalba apie šalį, kurią daugumas šiandien savo vaizduotėje rožinėmis spalvomis piešia. Ir tą ramią, patogią buitį šioje šalyje jis vienu baisiu žodžiu prikala prie kryžiaus: „Niekšybė yra visas šis ramus ir patogus gyvenimas.“

Įsiminkime šiuos poeto žodžius, jie gali būti pranašišškai įspėjantys. Juk nebetoli tas metas, kai žmogus atitrūks nuo grandinių, kurios laiko jį pririšusios prie Kauno, Skuodo ar Vilkaviškio. Nukels kepurę pakelės beržams ir sės į ekspresą, skriejantį Berlyno, Paryžiaus kryptimi. Lengva bus keliauti be kupros – be prisiminimų, atsakomybės ir kaltės už savo kraštą!

Mes jam nepavydėkime. Nebus jis, žinoma, pasirengęs, kaip poetas J. Aistis, dalytis ne tik svetimos šalies turtais, patogumais, bet ir jos gėda ir bėda. Norės vėjo paukščiu paskraidyti po svetimus kraštus. Ir tegu...

O mes verskime naują savo tautos istorijos lapą. Gal ne veltui 1991 metų sausio 13-ąją ir po jos sudėtosios aukos? Gal iš tiesų dalį savo klaidų esame išpirkę? Gal suvokta ir iškentėta kaltė suteiks mums išdidumo tvirtai pasakyti: „Ir ką amžiai pagadino, čėsas yra pataisyti.“ Ne tik ištarti tuos žodžius, bet ir vykdyti juos.